
RAZVRATNE MUZE NA SLOVENSKEM

Aleš Berger
(DSKP, Ljubljana, Slovenija)

V prispevku se bom poskusil spomniti svojih prevajalskih srečevanj s francosko erotično poezijo, kot so se zaokrožila v antologiji z naslovom *Razvratne muze*, ki je izšla leta 1989 pri Cankarjevi založbi. Povedal bom, katere tabuje (tematika, besedišče) je kršila in na kakšne načine, in omenil nekaj javnih odzivov, ki jih je doživela. Vzporedil jo bom s sočasnimi prevodi erotične proze, zlasti francoske, ki so takrat izhajali v zbirki »Dotik« pri DZS, mogoče pa tudi z antologijo *Fuk je Kranjcem kratek čas*, ki je približno takrat objavila slovenske dosežke na tem področju.

Ključne besede: erotična literatura, Danilo Kiš, Guillaume Apollinaire, tabuizirane besede

Ko sem izvedel, da bo na srečanju pred menoj spregovorila kolegica Đurđa Strsoglavac in v referatu premerila tudi moj prevod *Razvratnih muz*, mi je odleglo: stvar bo, pa naj se izide zame tako ali drugače, opravljena strokovno in sam bom lahko zajadral v bolj spominske vode, med memoare priletnega moža, ki je bil v času dogajanja več kot trideset let mlajši, kot je zdaj. A hitro se je izkazalo, da tudi to ne bo prav enostavno opravilo: drugače kot pri *Noči bliskov* ali *Cici v metroju*, o katerih genezi prevodov sem na naših srečanjih že kdaj spregovoril, se je tu zastavljalo več vprašanj, kot sem našel odgovorov.

(Naj pripomnim, da se z leti ne porazgubijo le spomini, ampak tudi materialna dejstva, zlasti pri nekom, ki je preživel več selitev: ko sem zbiral

* ales.berger@guest.arnes.si

CC-BY-SA, besedilo © Berger, 2024

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Deljenje pod enakimi pogoji 4.0 Mednarodna.

Hieronimus 1-2, 2024, 115–121, <https://doi.org/10.18690/hieronimus.9.1-2.115-121.2024>

dokaze za ta svoj referat, sem z grozo ugotovil, da mi v knjižnici ne manjka le impozantni *Bordel muza*, o katerem bo kljub temu še govora, ampak tudi prva izdaja *Razvratnih muz* in v njej nekaj izrezkov iz takratnega časopisja. No, na srečo so *Muze* pred petimi leti doživele ponatis in tudi antologiji *La poésie érotique* (Seghers, 1971) se v domači knjižnici ni posrečilo predolgo skrivati pred mano.)

Za to knjigo ne vem, kdaj in kje sem jo nabavil (oh, kolikokrat je človeku žal, da se je svoj čas posmihal tistim vestnežem, ki so v kupljeni izvod zapisali datum in morda še kraj nabave!), spominjam pa se, da sem jo imel s seboj na daljšem potovanju sredi osemdesetih let in iz nje že kaj prevedel, in dejstvo je, da se je februarja leta 1986 v *Ljubljanskem dnevniku* oz. njegovi knjižni prilogi *Svet v knjigah*, ki jo je urejal Milan Dekleva, pojavila pesem *Janez Zmehčanež*, kar je bila za dnevni časopis precejšnja provokacija, in res je spodbudila anonimno pismo, kjer je med drugim pisalo: »Svojim očem nismo mogli verjeti, ko smo čitali vrstice pod gornjim naslovom. Toľiko prostaških, vulgarnih besed se je vrstilo ena za drugo, in to v kulturni rubriki, ki bi nas morala jezikovno in kulturno dvigati, ne pa nas pehati v blato. Takšno izražanje spada v beznice med največje propalice.« Spominjam se tudi, da sem v tistem času obsežen izbor prevodov prebral na enem od večerov »Poletja v stari Ljubljani« v atriju Trubarjevega antikvariata, kamor sta me povabila Primož Lorenz in Gregor Tozon in kjer je bil odziv občinstva dosti bolj naklonjen.

(Ker sem napovedal, da bom malo memoariziral, naj ob tem povem, da sem avtorja antologije Marcela Béaluja poznal kot prozaista in dve njegovi zgodbi iz zbirke *Mémoires de l'ombre* že prevedel in objavil, potem pa, ampak šele leta 1989, tudi osebno spoznal v knjigarni, katere dolgoletni lastnik je bil in kamor me je peljal dramatik in igralec Raymond Cousse. Od tistega neobveznega pomenka se spominjam le, da je Béalu zatrdil, da natis takšne antologije v Franciji pred letom 1968 ne bi bil mogoč, tako močna je bila uradna ali poluradna cenzura. No, in ta dokaj obsežna antologija *Poésie érotique* je bila temeljni in najbrž tudi edini vir, iz katerega sem se spoznaval s francosko erotično poezijo in izbiral pesmi, ki sem jih potem prevedel.)

Ko se vračam v tisti čas, se pravi, tja od leta 1985 naprej, ne morem prezreti, da se je takrat precej povečalo zanimanje za erotično, seksualno ali kako naj bi ji rekli literaturo, ki je postajala tudi bolj dosegljiva, predvsem po zaslugi zbirke »Dotik«, ki jo je izdajala takrat še knjižno čvrsta DZS, zasnoval in urejal pa jo je izvrstni poznavalec in prevajalec Branko

Madžarevič. Prav leta 1985 in 1986 so v njej izšli prvi prevodi markiza de Sada (prevajalka Zoja Skušek – Močnik), pa prozna dela Pierra Louysa (*Tri hčere moje matere*) in Guillaumea Apollinairea (*Enajst tisoč batin, Podvigi mladega don Juana*), oboje v prevodu Branka Madžareviča. Vsaj za te prevode lahko rečem, da so bistveno razširili naš dotedanji knjižni erotični vokabularij, in to v različne smeri, v šaljivo žgečkljivo pa tudi v neizprosno surovo besedišče. Če se ne motim, je nekaj odlomkov iz teh knjig natiskoval tedanji tednik *Teleks*, zanesljivo pa vem, da so nekateri naslovi iz zbirke doživeli ponatis. – Tej »erotični klimi« je leta 1990 nekaj stopinj dodala antologija *Fuk je Kranjcem v kratek čas*, ki sta jo pripravila Marjan Dolgan in Miran Hladnik in je nazorno prikazala, kako in kolikanj podjetni in jezikovno iznajdljivi smo bili na seksualnem področju v naših krajih. To bi bila tema za drugo razmišljanje, a pripomnim naj, da je bila posebej zanimiva Dolganova spremna beseda k drugi izdaji (1993), kjer omenja tudi slavista in filologa Ivana Koštiala, ki je na začetku 20. stoletja v strokovni reviji *Antropofitea* objavil članek *Slovenski erotični idiotikon*, v katerem je navedel po 34 besed za moški in ženski spolni organ. Ob tem je mogoče povedati, da je bilo tedaj dosti avtorjev pri nas dostopnih v srbohrvaškem prevodu (naj navedem vsaj Georgesa Bataillea in Michela Foucaulta, čigar *Zgodovina seksualnosti* je imela v »piši kot govoriš« transkripciji na naslovnici prav izzivalno ime avtorja: Fuko. No, in v tem ozračju se je v Znanstveni knjigarni Partizanske knjige (na vogalu nasproti Deželnega dvorca, se pravi poslopja Univerze) pojavila knjiga *Bordel muza* (Liber, Zagreb. 1972), izbor iz francoske erotične poezije, ki ga je pripravil in prevedel Danilo Kiš in je tudi med slovenskimi bralci naletel na živahen odziv.

(Z Danilom Kišem, enajst let starejšim od mene, sva že do takrat imela zanimivo skupno prevajalsko pot oziroma sem, najbrž ne le po naključju, stopal po njegovi prevajalski sledi: pred mano je prevedel Queneaujevo *Zazie dans le metro* – ki je v njegovem prevodu postala »Caca«, kar avtorju, glede na izgovorjavo v francoščini, menda ni bilo všeč – in *Exercices de style* – tiste *Stilske vežbe* v imenitni rdeči zbirki *Reč i misao* imam še danes pred očmi –, pa tudi *Maldororjeve speve* grofa de Lautréamonta. V živo srečal ga žal nisem, čeprav sva bila jeseni leta 1986 oba povabljeni v Arles, kjer smo na podobnem srečanju, kot je tole, neko popoldne debatirali prevajalci *Vaj v slogu*, a njemu so ravno takrat odkrivali bolezen, ki je bila tri leta kasneje zanj usodna. Le po telefonu sem govoril z njim, nič važnega, nekaj okrog natisa *Enciklopedije mrtvih* v Kondorju, pač pa sem kasneje marsikdaj delil

prevajalske dni v Arlesu z njegovo dolgoletno partnerico Pascale Delpech, ki je prevajala njegova dela v francoščino, najbolj odmevni pa so bili njeni prevodi Andrića. Kasneje je odšla v kulturno diplomacijo in nimava več stikov.)

Naj se vrnem k *Bordelu muz*: najbrž se mi je ob Kiševi antologiji utrnila misel, da bi bilo kaj takšnega mogoče tudi v slovenščini, in zaupal sem jo Tonetu Pavčku, ki je bil mnogim pobudam naklonjen urednik Cankarjeve založbe, pri njem sem objavil prevoda *Vaj v slogu* in *Maldororjevih spevov* grofa de Lautréamonta, še prej pa me je, skoraj začetnika, v soglasju z Antonom Ocvirkom povabil k prevodu Beckettovega *Molloya* za zbirko *Sto romanov*. Tudi ta moj predlog je sprejel, nekaj časa je celó nagovarjal Franceta Miheliča, naj v knjigo prispeva bolj ali manj razvraten likovni delež, a so se likovnemu mojstru zdele poezije prehudo kosmate, in tako je na koncu nastala relativno skromna knjižica, pri kateri tudi naslovnica, bog pomagaj, ni bila najbolj posrečena. A bila je natisnjena (1989) v kar visoki nakladi tri tisoč izvodov, kar sem izvedel pred dnevi iz bibliografije Cankarjeve založbe in me je prijetno presenetilo.

50 pesmi 29 avtorjev (in nobene avtorice), od anonimusa iz 15. stoletja do nadrealistov (Bretona in Éluarda) iz prve polovice 20., vse do neke mere provokativne, kar zadeva tematiko, pa tudi besedišče. Tematika zaobsega predvsem moško in žensko telo in njun bližnji stik, a treba je reči, da ostaja pri tem dovolj »normalna«, ne vključuje – za razliko od proznih del markiza de Sada ali Guillauma Apollinaira in še koga – prizorov mučenja, umorov, pedofilije in podobnih reči; če se kje orgiastično razmahne, je to prav na področju jezika, ki seveda uporablja celo vrsto tabuiziranih besed, hkrati pa dotlej nedolžne, neobremenjene izraze postavlja v kontekst, v katerem se hočeš nočeš okužijo in postanejo »grde«. Učinkujejo primerno šegavo (»gnil kanon brez pulfra«), hkrati pa paradoksalno pričajo o tem, kako ni a priori nedolžnega in snažnega jezika, ko pa je vsaka beseda uporabna tudi za »umazano«, »pokvarjeno« vsebino. Če pa se znajde še v vzorno ritmizirani in rimani formi soneta, privilegirani posodi vzvišenih tém, sta zgroženost in spotika občutljivega bralstva tako rekoč neogibni.

Če se prav spominjam, si kakšnih posebnih jezikovnih priprav za prenašanje »kosmatega« besedišča nisem privoščil. Vem, da sem ponovno prebral Balzacove *Okrogle povesti* v prevodu Antona Debeljaka (za katerega se je govorilo, da je pripravljaj nekakšen erotičen besednjak, a ga v njegovi skromni zapuščini ni najti), kjer pa ne verjamem, da sem naletel na kaj

dosti uporabnega, dosti bolj so me, da tako rečem, inspirirali prej omenjeni prevodi Branka Madžareviča in Zoje Skušek-Močnik. In seveda: tisti čas, ko sem se s tem ukvarjal – in bili sta, ob drugem delu, vsaj dve leti – sem imel uho nastriženo na tej frekvenci, pri branju sodobne literature, časopisja in poslušanju vsakršnih pomenkov.

Takratni uradni slovarji mi niso bili kaj prida v pomoč. Gradov francosko-slovenski samostalnika »con« ne pozna, (navaja le pridevnik »trast«), za besedo »bitte« ponuja razlago »steber za privezovanje ladij«, za glagol »foutre« pa, z oznako *pogovorno*, »delati«, »vreči«. Danes se temu posmehnemo, a takrat se je bilo res kar težko znati; ko sem bil še v službi na radiu, mi je mlad sodelavec prinesel prevod, v katerem so zaljubljeni »trdo delali«, namesto da bi »kavsali«. Sam sem imel srečo (ali intuicijo ali nekakšno poklicanost), da so me te reči – predvsem literarno, seveda – zanimale in sem ob obiskih Pariza nabavil – še vidim polico ali kar razdelek s slovarji v veliki knjigarni FNAC – imenitni, kar čez šeststo strani obsegajoči *Dictionnaire érotique* Pierra Guirauda (Payot 1978), kjer nisem našel le pojasnila o stopnji vulgarnosti posameznih izrazov, ampak se naužil tudi mnogih citatov ali pa naletel na nekonvencionalna imenovanja, ki so mi vzvalovila in razširila slovensko tovrstno besedišče. A da ne bom profesorju Gradu krivičen: tudi francoski Laroussi ali Roberti tistega časa so bili glede erotične leksike skopi in zadržani, kot je še zdaj kdaj čistunski francoski odnos do lastnih avtorjev.

To lahko ilustriram s primerom Guillaumea Apollinairea, čigar »poésies libres« so še po drugi vojni (1948) lahko izšle le v Amsterdamu (en, oštevilčen primerek te zbirke mi je pred mnogimi leti podaril Jaques Thierriot, ravnatelj prevajalskega središča v Arlesu, ki je imel v domači knjižnici svoj privatni *Enfer*, razdelek spotikljivih knjig, kamor je z veseljem uvrstil tudi slovenske *Razvratne muze*.) Te poezije, če ni moj podatek zastarel, še do danes niso bile uvrščene v *Plejado*, zbirko, ki kot pri nas *Zbrana dela slovenskih pisateljev* dokončno kanonizira avtorja. A če bi pri tem še do neke mere učinkoval izgovor, da Apollinairovo avtorstvo ni dokončno znanstveno dokazano in so pesmi le z 99-odstotno verjetnostjo njegove, je hipokrizija neizpodbitna v drugem primeru, pri besedilih, ki so uvrščena v *Plejado*. V zbirki *Alkoholi* je daljša poema *Pesem s hudim ljubljenega*, kjer v razdelku *Sedmere sablje* naletimo na neznane besede, imena sabelj, pri katerih zaslutimo močno seksualno konotacijo. O, bo pojasnjeno v opombah, pomislimo, ki so v *Plejadi* izčrpne, dostikrat že prav drobnjakarske. Jok, nič

ne bo: opombe inkriminirane besede preskočijo ali pa jih odpravijo s skopo navedbo: Apollinairov neologizem, s katero si kajpak ni kaj pomagati. Sam sem se o tem največ podučil iz opomb h knjigi *Red i pustolovina*, obsežno komentiranega izbora Apollinairove poezije, ki jo je leta 1974 v Beogradu pripravil Nikola Bertolino in sem jo bog ve kdaj nabavil s tako rekoč preroško intuicijo. Jugoslovanski knjižni trg je bil, to že moramo priznati, marsikdaj dolgoročno inspirativen.

Omenil sem, da je bila naklada *Razvratnih muz* relativno visoka, a kake promocije s strani založbe se ne spominjam. Pač pa so v knjigarni Konzorcij neki večer v enem od razdelkov razobesili rožnato perilo in je pod njim Branko Šturbej interpretiral nekaj pesmic, Milan Dekleva pa je potem v *Ljubljanskem dnevniku* sočno pisal o dogodku in o knjigi. O njej se je pohvalno izrazil tudi Peter Kolšek v *Delu*; pač dva moža, bolj pesnika kot novinarja, ki sta znala ceniti poskočnost tematike in barvitost jezika.

Leta 2017 so *Razvratne muze* doživele ponatis, prav tako pri Cankarjevi založbi, tokrat v uredništvu Aljoše Harlamova in v nakladi tisoč izvodov. Likovni urednik Pavle Učakar je izbral nekaj primerov iz francoskega erotičnega slikarstva, ki zdaj bogatijo izbor in prevode, ki se jih nisem dotikal. Prav tako je enaka moja informativna spremna beseda iz prve izdaje, v kateri lahko zainteresirani bralec najde še kar nekaj dodatnih podatkov in pojasnil. Odzivov na to, drugo izdajo pa nisem zaznal.

DEBAUCHERY MUSES IN SLOVENIA

Summary

In this paper, I will reflect on my experiences translating French erotic poetry, which culminated in the 1989 anthology *Razvratne muze*, published by Cankarjeva založba. I will examine the taboos (thematic, lexical) this work challenged, outlining the ways in which it did so, and will also discuss some of the public reactions it provoked. In parallel, I will consider contemporary translations of erotic fiction, particularly from French, published around that time in the *Dotik* series by Državna založba Slovenije, and may draw comparisons with the anthology *Fuk je Kranjcem kratek čas*, which featured Slovenian accomplishments in this genre during the same period.
